

Szilágyi Zsófia Júlia

Szilágyi Domokos három „új” verse

Miért is fontos ő nekünk?
Miért is fontos?
Várj! Nyelvem hegyén van.
Őt betű.
Értünk jön s örök életű.
Nem, nem Isten.
Halál?
(Szilágyi Ákos: *Rejtvényfejtés*)

„Szennylapjainkba nem írok, torkig vagyok, esetleg a Tiszatájba” – írja Szilágyi Domokos Méliusz Józsefnek 1974-ben¹, s egy 1975 áprilisában Ilia Mihálynak írt levelében is a *Tiszatájt* jelöli meg az egyetlen lapnak, mely közli verseit.²

Valóban, a *Tiszatáj* ebben az időszakban, azaz a 70-es években mondhatni rendszeresen közöl Szilágyi Domokos-verseket.³ Úgy tűnik, a hagyaték gondozóit, a *Kényszerleszállás* és az *Élnem adjak* kötetek szerkesztőit elkerülte ez a kitértetett kapcsolat a *Tiszatáj*jal, így lehet, hogy három ez idáig kötetbe nem rendezett verset találtam a folyóiratban a 2006-ban megjelent Szilágyi Domokos *Összegyűjtött versek*⁴ című kötet sajtó alá rendezése során: *Ami páros*, *Psalmus CLI*, *Háromság*.

A három vers egyik esetben sem magában, hanem két-három verssel együtt jelent meg a *Tiszatáj*ban. Ezek azonban bekerültek vagy az 1974-ben kiadott *Felezőidő*be, vagy a posztumusz kötetek valamelyikébe. A *Háromság* című vers a *Hullócsillag* mellett olvasható az 1973/12. számban, az *Ami páros*, a *Kyrie*, a *Quasi una fantasia* és a *Birtok* című versekkel áll a 1974/5. szám lapjain, a *Psalmus CLI* az 1974/8-as számban a *Tedd, hogy szeressem*, a *Felezőidő*, a *Zsoltár vigasztalan* és a *Gyermekek* című költemények mellett. A *Felezőidő*ben olvashatjuk ezek közül a *Hullócsillag*, a *Kyrie*, *Quasi una fantasia*, a *Tedd, hogy szeressem* (*Én csúnyácskám, én gyönyörűm* címmel), a *Felezőidő*, *Gyermekek* című verseket.⁵

1 1974. november 6. – *Visszavont remény*, Szilágyi Domokos levelei Méliusz Józsefhez, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1990. 136. o. Hasonlóan fogalmaz egy korábbi, 1974. júliusi levelében is: „Én a mi szennylapjainkban eredetileg nem közlök többé, csupán fordítást. Szar társaság mindenütt.” (132.)

2 Ezúton is köszönet Ilia Mihálynak a segítségért és bizalomért, hogy rendelkezésemre bocsátotta Szilágyi Domokossal váltott leveleit. „Mióta a Játékokat visszadobta az Igaz Szó (és én tovapasszoltam), nem is próbálkoztam verssel. Már passzolni sincs hova. (...) No. Ha lesz valami olvasni való, küldök. (Máshova úgysem.)” – 1975. április 3.

3 A *Tiszatáj*ban 17 vers látott napvilágot 1970 és 1976 között.

4 Szilágyi Domokos: *Összegyűjtött versek*, Fekete Sas Kiadó, Bp., 2006.

5 A *Felezőidő* versei közül még a *Lilla Vitézre emlékezik* jelent meg a *Tiszatáj*ban az 1972/11-es számban.

Ahogy Pécsi Györgyi is felhívja rá a figyelmet, Szilágyi Domokos kötetben megjelent verseinek aránya jóval kisebb a kötetbe nem rendezett verseknél, s az eddigi recepció szinte csak a kötetekhez kapcsolódik.⁶ Körülbelül egy éve Ilia Mihály, a *Tiszatáj* akkori főszerkesztője⁷ rendelkezésemre bocsátotta a Szilágyi Domokossal történt levelezését, melynek során sok apró adat került elő, többek között a közöletlen versek közül egynek a gépirata is.

A tanulmány ezt a három „új” verset, a versek poétikai környezetét elemzi, azt, hogy a *Tiszatáj*-ban megjelent verseket mennyire vonják be a szomszédos „Felezőidő-versek” az 1974-es kötet értelmezési horizontjába.

A recepciók többsége egyfajta törést érzékel a *Felezőidő* környékén. Formai, szerkezeti váltást jeleznek, s a kötet szövegeit a legkiemelkedőbbnek tartott *Emeletek avagy a Láz enciklopédiája* (1967) és a *Búcsú a trópusoktól* (1969) kötet nagyverseihez, szimfonikus, montázs-költeményeihez képest leértékelik, vagy a posztumusz *Tengerparti lakodalom* „utolsó versekként”⁸ olvasott szövegei vonják el a figyelmet a kötetről. Az értéktétel mindenképpen a korábbi kötetekhez viszonyítva megfogalmazott, s ennek értelmében egyfajta visszaesést jeleznek. Az új kötetet a játékoság, nyelvi leleményesség, a szerepszerűség, stílusbravúr, az archaikusság címszavaival írják körül, a bezárkózást⁹, a személyesebb hangvételt, a tematikai szűkülést a Szilágyi Domokos életében bekövetkezett változással, a biztonságot nyújtó Nagy Mária-kapcsolattal magyarázzák, az új szerelem pillanatnyi megnyugvást, időleges feloldódást ad, ám egyfajta menekülésként olvassák, értékelik.¹⁰ A recenziók a

6 Pécsi Györgyi: *Kísérlet a hosszú versre Szilágyi Domokos korai költészetében*, in: *Évfordulós tanácskozások* 2008. Emke és a Szatmárnémeti Kölcsey Kör, Szatmárnémeti, 2008.

7 „A szegedi Tiszatáj igazán akkor vált országosan ismert irodalmi és kulturális folyóirattá, amikor Ilia Mihály bekapcsolódott a lap szerkesztésébe (kezdetben rovatvezető, majd főszerkesztő-helyettes, 1972 és 74 között pedig a folyóirat főszerkesztője). Elsősorban Ilia személyiségének: irodalomértő és szerkesztői tájékozódása bővülésének és etikus szerkesztői magatartásának volt köszönhető, hogy a szegedi folyóirat kilépett helyi érdek- és hatóköréből.” – Németh György: *A Mozgó Világ története 1971–1983*, Palatinus, 2002, 116. o.

8 A költő korai, önmaga választotta halála kultikus megközelítések sorát hívta életre, ahogy azt az utóbbi időben már többen felismerik, l.: „A recepció beállítódására – bizonyos szempontból érthetően – rányomja bélyegét Szilágyi korai halála, amennyiben az öngyilkosság az életmű tudatosan megszerkesztett és lezárt képzetét nyújtja az értelmezők számára. Ebben az utoljára írt és publikált versek »utolsó versekként« találják meg a helyüket, s eleve többletjelentésre »tesznek szert« mint összegző testamentum-szövegek.” – Dobri Imre: *Beszéd, nyelv, költemény. (Szilágyi Domokos: Öregek könyve)*, in: *Vers, ritmus, szubjektum, Műértelmezések a XX. századi magyar líra köréből*, szerk.: Horváth Kornélia, Szitár Katalin, Kijarat, hn., 2006. (487–502.)

9 „A befelé fordulást sugalló tudatos lekerekítéssel, ily tömény, szinte csak önmagának szóló beszéddel csak most találkozhattunk.” – Szakolczay Lajos: *Szilágyi Domokos három verseskötete*, in: Sz. L.: *A csavargó esztétikája*, Balassi, Budapest, 1996. 65. o.

10 „mintha a költő a dallamban, a harmóniában keresett volna vigasztalást” – Pomogáts Béla: *Folklorizáció és avantgárd Szilágyi Domokos és nemzedéke költészetében*, Látó, 2002/1.; „Szilágyi emberföltötti tragédiája azonban itt következik be: mikorra fölismeri, hogy a halál pillanatában titkok tudójává, kozmikus cselekvővé válik, éppen akkor jelenik meg életében(?) költészetében(?) a személyes boldogság lehetőségét nyújtó és beteljesítő szerelem – amely ígéri magányának, zárt univerzumának föloldását (és meg is adja átmenetileg), s a világgal való harmonikus megegyezést.” – Pécsi Györgyi: „s ha már itt tartunk: mit is tehet a költő?”. *Vázlat Szilágyi Domokos ars poeticájáról*, in: P. Gy: *Olvasópróbák, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1994. 106. o.*; „Aki nem bírhatja el a más s a maga fájdalma elől, s aki már elviselhetetlennek érzi a szenvedést, az keresi itt a lát-szatnyugalmat, a pillanatnyi feloldódást, a szerelem »védőszárnyai« alatt.” – Kántor Lajos: *Szilágyi Domokos játéka*, in: *Kényszerleszállás*, Kriterion, 1979. 21. o.

játék, a szereplíra mellett majd mindig kiemelik a megnyugvás lehetetlenségét, az ironia és (szerep)játék kibillentő jelenlétét.¹¹

Mára azonban egyre inkább (poétikai szempontból) értékelik a *Felezőidő* verseit, a korai recenziók szubjektív, impresszionista meglátásai a későbbi szövegcentrikus recepciók kiindulópontjainak olvashatók.¹²

Kántor Lajos a nyelvi közegben lubickoló lírai énből hiányolja a váteszi tüzet, a komolyságot, s könnyűnek találja a kötet verseit: „*Kedves, nagyszerű játék, de hogyan alkalmazható rá az annyiszor idézett, korai Szilágyi-vers tudomásunk szerint mindmáig érvényes intelme: »Én játszom ugyan, / de ti / vegyetek komolyan«? (...) Igaz, a nagy költők is megengednek maguknak egy kis játékot.*”¹³ Reflektál erre az elvárásra Cs. Gyimesi Éva is, aki az egész (kiadott) életművet áttekintő monografikus *Álom és értelem* szerzőjeként a posztmodern felől a szövegközpontúságot kiemelve értékeli a verseket, nem mondva le a könyv alcímében jelzett fogalmak hiányának megfogalmazásáról: „*kiélezett sorskérdések háttérbe szorulásával párhuzamosan újra fölszabadul a költő játékos hajlama*”.¹⁴ Ehhez a vonalhoz kapcsolható Benyovszky Tóth Anita teljesen poétikai megközelítésű tanulmánya, melyben a Szilágyi-féle versszerkesztés típusait veszi számba. Ennek az osztályozásnak az összegzéséeként teszi azt a kijelentést, hogy az egyszólamú versekkel induló költő a polifón, diszharmonikus versszerkesztés után ismét visszatér utolsó köteteiben az egyszólamúsághoz, mely harmóniát tükröz.¹⁵ Nem értékeli azonban a két igencsak eltérő korszak verseit más szempontokból, így ez a meghatározás kissé szűkösnek bizonyul.

Nagy Gábor következetes poétikai programként értékeli azt a változást, mely a nagyversektől vezet a *Felezőidő*-szövegekig. A montázsversek, a polifonikus versszerkesztés helyett a kisebb poétikai egységek, s leginkább a rím adta lehetőségek felé mozdul a költő: „*Hogy a versszöveg kisebb szintjeiig viszi le a főbb poétikai energiákat, tünete és poétikai tudatosítása annak a világerőtelmezési válságnak, amely a teljesség, az egyetemesség átöleléséről egyre inkább lemondani kényszerül, s a versnyelv univerzumában is – miként a létértelmezésben a világtól a sze-*

11 „*A könnyed-behízélgő fordulatokat elárulják a csengő-bongó rímeknek ellentmondó ironikus-önironikus kitételek. A költő ragaszkodik a játékhoz, néha már egyetlen menedékének érzi.*” – Kántor Lajos, i. m. 22. o.; „*A Felezőidő hangulata, hangvétele levezethető egy előző kötet, a Búcsú a trópusoktól hat verse közül az egyikből. Címe: Hogyan írjunk verset. Műfaja: esszé, szatírában elbeszélve.*” – Szilágyi Júlia: *A mindenség felezőideje*, 74. o., in: Sz. J.: *Versenyimű égő zongorára*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002. 69–78. o.; „*A költő személyes sorsának meghatározottságából, alanyisága börtönéből kilépve a legkülönfélébb szerepekbe költözik.*” – Cs. Gyimesi Éva: *Álom és értelem*, Kriterion, Bukarest, 1990. 126. o.; „*A viszonylagosságot a rím, a játékosan túlhangsúlyozott rím teremti meg. Valaki hittel beszél a költészet nyelvén, eszközeivel, de egy ponton kételkedni kezd, és ezt az eszközök túlhasználásával jelzi.*” – Szávai Géza: *A viszonylagosság költészete avagy a rím enciklopédiája*, A Hét, 1975/2.

12 „*Az újabb értelmezések inkább a formai kísérleteket tartalmazó, értékválságot tükröző versek felé fordulnak. Ezek értelmezései között szempontként egyre-másra felbukkan az intertextualitás alakzatainak, funkcióinak vizsgálata.*” – Juhász Andrea: *Az intertextualitás alakzatai Szilágyi Domokos költészetében*, in: „*Sajtóértekezlet*”, Szilágyi Domokos és költészete negyedszázad távlatából, Szerk. Muzsnay Árpád, Szatmárnémeti Kölcsey Kör, 2001. 154. o.

13 Emellett Kántor hangsúlyozza a nyitó- és záróvers, azaz a kötet szerkezet jelentőségét is: „*Az a bizonyos játék, mókázás, szerepjátszás – jelenlétét kár volna tagadnunk – a Felezőidőben két vers között, tehát pontosan meghatározható helyen található, a kötetet a Vád nyitja, a Requiem zárja.*” – Kántor Lajos: *A lépték keresése*, in: K. L.: *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?*, Balassi Kiadó, 1996. 82–83. o.

14 Cs. Gyimesi, i. m. 125. o.

15 Benyovszky Tóth Anita: *A verstől a szövegig. Polifónia és intertextualitás Szilágyi Domokos költészetében*, in: *Értelmezések az elmúlt századból*, Sensus Füzetek, Jelenkor, Pécs, 2002.

mélyesség szférájához – közelebbre, a mondat- és szószerkezetek, szavak, hangzók szintjéig hajol.¹⁶ Pécsi Györgyi több szempontból tekintette már át a Szilágyi-életművet. Ars poeticájának változásáról szóló tanulmányában egyfelől meglátja és pontosan megnevezi a címadó vers témájaként a halált, szimbolikus határfogalomként magyarázza, de nem radikalizálja ezt a felismerést, a versekben a megnyugtató, beteljesítő szerelem hangját hallja, a végső lépés felől olvasva pedig „elégikus búcsúzás”-nak tekinti.¹⁷ Szakolczay Lajos, akinek értékelése a kötet megjelenését követően született, érzékenyen olvassa a verseket, főleg a *Pogány zsoldárok* ciklus érinti meg. Kevésbé explicit módon látja meg a formai bravúrokban a nyelviség eszközjellegét: „Bújócskázik, nyelvi játékkal akarja lebírni a lebírhatatlant.”¹⁸ Széles Klára *Kortársban* olvasható recenziója¹⁹ szorosabb, lényegibb viszonyt lát a játékos forma mögött: a szövegben való rabság megjelenéseként értékeli, „végzetesen szóba foglalt költészet”-ről beszél a (kín)rímek, szójátékok eszközjellegét hangsúlyozva. Az automatikus írást érzi megfelelő kifejezésnek arra a technikára, poétikára, mely a *Felezőidő* jellemzi, ezzel oldva fel a tartalom és a forma látszólagos ellentmondását. Dobri Imre ennek a ketősségnek a kifejtésével hangsúlyozza a nyelvi radikalizmust a kötet kapcsán, az *Öregék könyvének* felvezetéseként tesz észrevételt Szilágyi nyelvhasználatáról, úgy értékeli, a játékként értelmezett stílusbravúrban a Szilágyi-vers „világteremtő képessége” mutatkozik meg, az, hogy a „nyelv által valami más jön létre”.^{20 21} Tózsér Árpád posztmodern

16 Nagy Gábor: *Aki egy paradoxonba halt bele Avagy a poéta Szilágyi Domokos poétikai fordulata*, Forrás, 2006/12. 92–103. o.

17 „Egyre inkább kirajzolódik az ünnephez hasonlóan egy szimbolikus jelentéstartalmú halálfogalom, amelyben a halál valamiképpen az eddigiekből ismert határ fogalommal analóg, vagy legalábbis: lehetőségeiben analógiát sejtet. Erre enged következtetni áttételesen a *Határok* című vers, közvetlenül pedig a *Felezőidő*. Létének felezőideje (éppen fele) a halál pillanata. A költő, aki határokon inneni lényével már nem mérheti föl, nem élheti át a határokon túlit, egyetlen pillanatban azonban beláthatja a lét két féltékéjét, a halál pillanataiban. Virrasztása ezért a pillanatért van.” – Pécsi, i. m.: 105–106. o.

18 Szakolczay Lajos, i. m. 65. o.

19 Széles Klára: *Szilágyi Domokos: Felezőidő*, *Kortárs* 1975/1. 154–156. o.

20 Dobri, i. m. 488. o. I. még: „A szöveg mint valóságot konstituáló szubsztancia, amely kizárja a megismerhetőség esélyét, amely így az egymás mellett létező világok pluralitását tételezi, még távol áll Szilágyi Domokostól. De a szöveg mint immanens szentség tudatát (jó példa lehet rá a *Fagyöngy* kötet) már lerombolja, az újraértés, a párbeszéd állandó része költészetének. A még egynek és megismerhetőnek tételezett világ válik nyelvilag megragadhatóvá nála. Az egyén, a szubjektum már-már szétesik, a szövegvilágokon keresztül néző költő már nem egy nézőpontból szemléli a világot, de az alkotott, költő esetében szavakból-szövegekből alkotott viszonylatok („jelei mögül eltűnik a tárgy”) még leképezhetővé értelmezik a világot. Kis Pintér Imre erre érez rá következő kijelentésében: »A Szilágyi-költészet fő problémáját mégis inkább a költő másik poétikai meggyőződésében látom, ama törekvésében, hogy költészete ne csak valamilyen reflexió legyen korára, hanem – se több, se kevesebb – azonos legyen vele.« Ezért kell szakítania a hagyományos váteszszereppel, mely a megváltó Igét, isteni/emberi igazságot kimondó-megfogalmazó médiumként értelmezi a költőt. Bertha Zoltán így fogalmazza ezt meg: „Személye nem pusztán képviseli a világot, hanem a világ rajta keresztül artikulálja magát”. A halál így csak megsemmisülés lehet, melyben ez a lehetőség nem áll már a költő hatalmában, nem lehet megváltás, mert az e világ csak így, a túlvilág már így sem ragadható-győzhető meg. A szó elfogyása, az Ige elfelejtése ezért kötődik oly szorosan a halál tudatához: Héjjasfalva felé, Törpe ecloga, Ez a nyár. – Szilágyi Zsófia Júlia: *Játék és intertextualitás, Szilágyi Domokos költészete* (kéziratban).

21 „A *Felezőidő* című kötet kapcsán többen a század eleji avantgárd automatikus írás technikájának nyomait említik. A Szilágyi-líra kapcsán valóban beszélhetünk a nyelvi irányító erejéről, arról, hogy itt voltaképpen a nyelvi maga írja a verset. A nyelvi szerepének ilyen radikális megtapasztalását Szilágyi költészetében azonban a legtöbb kritikus csupán játékként értelmezi. (...) Nem kérdéses, hogy Szilágyi versei valóban mutatnak egyfajta játékos jeleget, ám ez a játék nagyon is komoly: a mű önmagát formáló létének tapasztalataként mutatkozik meg.” – Dobri, i. m.: 490. o.

előfutárként Szilágyi Domokos szójátékait a szókép ellenében a vers lehetetlenségének megvalósulásaként értékeli, illetve az Auschwitz utáni lehetséges versként méltatja.²²

Valóban, a nagy ívű kompozícióval, a nézőpont keserű-ironikus váltogatásával ellentétben itt a szavak, szójátékok és a stílus mikroszintjei határozzák meg a verseket. A zeneiség, a tobzódó rímek, rövid, kötött versformák jellemzőek.

A maghasadást idéző kötet cím ellenére a versekben nem olvashatunk erre vonatkozó képeket.²³ Az óhatatlanul is mise en abyme szerepet játszó *Felezőidő* című vers²⁴ teljesen máshová vezeti az olvasót. A Krisztus-allegória a Koponyák Hegyén szenvedő, halálát bizton tudó és váró Megváltót mutatja. Ez pedig a földi dimenziót kitérítve a halál pillanatát azonosítja a felezőidővel.²⁵ A rímszerkezet is megerősíti a versben a felezőidő halállal való azonosítását, ahogy erre már Szokolczay Lajos rámutatott.²⁶ Nem beszélhetünk tehát olyan lírai énről, mely egyfajta számvetést készítve „életútjának” felén-delén állva szólna, cáfolja ezt a születést és halált keretként kijelölő kötetkompozíció is.²⁷ A *Felezőidő* mint kötet szimbolikusan 33 verset számlál, ezzel is utalva Krisztus halálára s egyben létezésének felező-idejére.

A *Felezőidő* című vers bibliai képe hangsúlyt ad a kötet leginkább stilisztikai szinten ható bibliai vonatkozásainak. A szöveghasználatra jellemző archaizálás és a bibliai műfajok alkalmazása olyan olvasási stratégiát indukál, mely a transzcendens felé irányít, s egyben elvárást teremt a „végső” kérdések megoldására. A szövegek azonban nem vezetnek a transzcendencia felé, a körköröség, a bezártság az uralkodó élmény, a földi létbe való zártság írodik folyton újra. Az önmagába záródó formák, sokszor egymondatos, egy lélegzetre komponált szövegek is a bezártságot, körköröséget, kiúttalanságot sugallják. A kötet élén álló születés-vers (*Vád*) babitsi kérdése mottóként virít: a „*Miért születtél velem halált?*” oximoron megoldhatatlanságát zúdítja ránk, zárásként pedig a megváltás nélküli halál elkerülhetetlenségét zengi a *Requiem*ben.

A *Pogány zsoldárok* című ciklus jól illusztrálja a kötet olvasási lehetőségeit. Szerelmes versként olvasható, s a 15. záró könyörgés („*Mennyei mérlegen mérettünk / Mária könyörögj érettünk*”) éppen életrajzi igazolásként a kedves nevét idézi.²⁸ A *Pogány zsoldárok* szerelmes megszólítottja – a címben jelzett hitetlenséghez hűen – azonban a halál. A földi nem a földi létet, hanem sajátos materialitást jelent, a testiség, a szerelem az egy valóság,

22 Tózsér Árpád: *A vers lehetetlensége Szilágyi Domokos költészetében*, in: T. Á.: *A nem létező tárgy tanulmányozása*, Kalligram, 1999, 121–124. o.

23 Ez a motívum egy későbbi, *Feszülő ideggé* című versben jelenik meg, de *A próféta* című vers tekintetét előzménynek. Vö.: Cs. Gyimesi, i. m. 124. o.

24 Érdekes adalék, hogy a Czjzek Évának küldött levelében, melyben kérésre ajánlatot tesz a *Neue siebenbürgisch-ungarische Lyrik* kötetben megjelenő versei fordításához, a *Felezőidő*ből az alábbi verseket javasolja, kihagyva a címadó verset: 1. *Vád* (5). 2. *Az Éden kapujában* (21). 3. *Pogány zsoldárok* (27–36). 4. *Zuboly* (51). 5. *Falstaff* (57). 6. *Quasi una fantasia* (63). 7. *Gyermekek* (68) – Czjzek Évának küldött levél, Kolozsvár, 1974. szeptember 27. *Vigilia*, 2003/1.

25 Pécsi Györgyi is így olvassa a verset, s ennek értelmében kapcsolja az ünnepvárás és a határ tematikához. – Pécsi, i. m. – I. 17-es lábjegyzet.

26 L. 41-es lábjegyzet.

27 L. ezt a kissé felületes kérdést a *Felezőidő* című vers kapcsán: „*Maghasadásra gondol, vagy az emberélet útjának arra a sokat emlegetett felére, amelynek szimmetriai rendezővel voltáról csak az út végén tudhatunk bizonyosat?*” – Szilágyi Júlia: *A mindenség felezőideje*, in: Sz. J.: *Verseny mű égő zongorára*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002. 71. o.

28 Ehhez adalékként: Nagy Mária is úgy nyilatkozott, hogy neki írta Szilágyi a verset, „*olyan csendesen jársz, mint a halál*”, *Beszélgetés Nagy Máriával*, Forrás 1990/8.

összeforr a nász-tor, öröklét-lessé lényegül a testi megtapasztalása²⁹ („*elmúláson innen, / hol megsegít minden, / hol a lélek pizska, / ez a földi-tiszta, / egyetlen valóság*”), s így lehet a halál utáni lét is földi, hiszen oda temettünk. A menny-föld-pokol hármasság vertikális osztottságát, határozott elkülönülését, az ellentétpárokat, egymást feltételező értékpólusokat a körkörös képzetével cseréli föl, s a tér csupán a földre, az idődimenzió múlt-jelen-jövő hármassága örökös körforgássá zsugorodik: rabsággá.

A rabság összekapcsolódik – már a kötetnyitó vers költői kérdésében – a költészettel: „*Miért lettem rabja a szónak?*” A költői eszközöknek a látványossága a kötetben erőteljesen eltávolítja a beszélőt a referencialitástól, a lírai én ebben a megformáltságban oldódik fel. Ez leglátványosabb a *Lilla Vitézre emlékezik*, *Falstaff*, *Zuboly* versekben. A csengő-bongó rímek, szójátékok, a szöveg uralma a kibeszélés, kimondhatóság kísérlete, a halál ellen-szerének kutatási lenyomata, mely a záróvers szövegében a teljes eredménytelenséget mutatja fel. A *Requiem (Song of Myself)* nyelvi leleményességben tobzó szövege a mindent-megpróbáltság érzetét keltik: vajakosság, természetes gyógymód, gépesített orvosi technikák, szellemi, lelki-zenei gyógymódok egy szövegbe zsúfolva játékosságot, komolytalanságot sugallnak, holott a halál stilizálja egy szintre az élet minden jelenségét.³⁰

A fentiek tükrében olvasva a három verset, sok kapcsolódási pontot találhatunk:

Ami páros

Pattogó, gyors ritmusa, a 4-es és 3-as szótagszámú rövid sorok, az erőteljes rímek elsőként itt is a hangzásra terelik az olvasó figyelmét. Fokozatosan bomlik ki a szövegből a vershelyzet, a kezdő hiányos mondatok töredezettsége mintha a ritmus segítségével kattogna tovább s pörgetné ki a mondandót, hogy a végére újra visszajusson a kezdeti töredezettségbe. A ritmus által kiemelt második négyes egység (csak négy szótagos sorok) felhívja magára a figyelmet, értelmileg azonban ez a négyes tagolás nem tartható, s 2-4-4-2-4-4-2-2 bontással lehet a sorokat olvasni.

A kezdőmondat hiányos szerkezete megnevezetlenül hagyja az alanyt, nem mondja ki, amire a vonatkozószó (*ami*) utal. Ennek az alanyi résznek a kifejtését kapjuk meg a vers középső egységében.

A *pillá* szó azonnal a szem mint páros szerv képét hívja elő, s a képet a *könny* megjelenése igazolja. A *pillá-záros* sor ismétlésekor a rímként ráfelelő *ami volt* sor új jelentésréteget sugall, s a további rímzavak (*hold* és *holt*) erősítik a halálban lezáruló szemek képét („*Szemhéz verdes, pillá rezdül. / Kis halálok, éjszakányik*”; *Napszakok*). A többsoros mondat záró két sora azonban már makacsul visszhangozza a kulcsszavakat, *párost élmi/ kétszer is*, melyre az *ékszer is* rím sor önkéntelenül visszatükrözi pozitív jelentését, s az életet értéként mutatja fel. A kezdő négy sor szintaktikáját ismételni látszó záró négy sor azonban már állítmánnyal adja meg a hangsúlyt, s az eddigi talányosságtól elütően kijelent: *Ami páros,/ csupa vér, / Ami véres, / az, az él.*

A szem „életjele” a könny, a páros-lét „életjele” a vér. A vers vége az ismétlések, rímek és ritmus, valamint a szintaktika (verskezdethez képest feltűnő állítmány) szintjén az élet erejét, értékét sugallják.

29 Vö.: Cs. Gyimesi: „összebékül a »nász« és a »tor«, „ez a nyugalom a halál eufemizált változata”, i. m. 122–123. o.

30 A *Pimpimpáré* gyerekverskötetben olvasható a *Tercépitkezés* című szöveg, melyben felbukkan a kakastej és varjúháj, rímként rá borjúmáj helyett libamáj: *Hajnali csendben / fölserkedtem, / erdőséltre menten kimentem, / ittam kakastejet / ettem varjúháját, / haza-hazacsalogattam / kőbor libamáját.*

A középső, szintaktikailag is elütő egység sorai szinte folyamatos enjamben-ant-nal folynak a rímeknek számba kiemelt szerepet: a gyász könnyei közé csempész a beszélő pozitív tartalmakat, a 3-as, rövid csattanó sorral koppint az orrunkra: „*ami könnyként / alágördül / lásd, időnként / tavasz zöldül / temetőben / a rügyön, / föld feletti / ürügyön*”. A könny mint ékszer jelenthetne értéket párhuzamba állítva az éppúgy csillogó holddal, de az ékszer külsőségeként értékelhető – tehát látszólagos, nem megnyugtató és valós – csillogását a tavasz örök vigaszt nyújtó képével összekapcsoló sorokra érkezik a rügyön–ürügyön rímpár kijózanítása.³¹ A „föld feletti” explicitté teszi a rímpárral erősített tartalmat, a csak ideiglenes, nem végső, nem örök vigaszt jelentő tavasz talmiságát.

A tavasz a *Felezőidőben* is kettősséget mutat, jelentése mindig elbizonytalanítódik: „*Termő tavaszi gyászom*” (*Virágének*); „*Nem vágyom se rigófütyöt, / tavaszi fát, amely rügyköd*” (*Napszakok*); „*elátkozott tavasz*” (*Borúra derű*). A könny–vér párhuzam révén a páros-lét (mely az élet örökítését is jelenti) is éppúgy csak talmi vigaszt nyújthat. A halál (*fejfa–pilla–zár–temető*)–élet (*vér–él–párost élni*) ellentétet a *rügyön–ürügyön* rímpárra felépített hasonlat vonja vissza.

Úgy érezhetjük lebegtetett, „billegő” értékszerkezetű a vers.³² A *Felezőidő* verseiben is gyakori megoldás az ellentétes értéktöltetű kifejezések játéka, egy sorba emelése, a sajátos tér- és idődimenzió az értékeket is relativizálja: „*én csúnyácskám, én gyönyörűm*” (*Tedd, hogy szeressem*); „*En cemenédem, én szüzem*” (*Borúra derű*); „*mesteri fércművem*” (*Az orrbavágás elmarad*); „*Szörnyű víg tragédia, egy siralmas komédia*” (*Zuboly*).

Psalmus CLI

A psalmus mintha a *Felezőidő* központi³³ versének, a *Pogány zoltároknak* két sorát, „*bezárattam, be, örökre, / földi halálos körökbe*” (*B-A-C-H*) boncolgatná. Ennek a két sornak minden szava kapcsolatot talál a zoltárban. A *bezárattam* szó a börtönallegóriának a

31 „*Kagylók kínjának irigye, / együtt-tenyészés ürügye*” – *Fagyöngy*

32 Talán e „billegés” okozhatja, hogy játékos szövegeknek olvassuk ezeket a verseket. „*Az elméleti munkákban is felbukkan a játék a posztmodern vagy a szövegköziség holdudvarában*.” A költői-irodalmi nyelv elemeit így a »jelölők játéka«, egy kettős kód, kettős szignifikáció határozza meg, ami – (...) – összhangba hozható (sőt teljesen ezúton értelmezhető) a szövegek esztétikai befogadásának és a hagyomány ebben játszott szerepének recepcióesztétikai felfogásával. « *A kódolás kettősségéről beszél Lotman is a »szöveg a szövegben« retorikai szerkezettel kapcsolatban: »A szöveg az egyik szemantikai tudatosítás rendszeréről a másikra való átkapcsolás valamely belső szerkezeti határ átlépésével ebben az esetben a jelentés-generálás alapját képezi. Az ilyesfajta szerkesztés mindenekelőtt kiemeli a szövegben a játékmozzanat szerepét: egy másik típusú kódolás szempontjából ítélve a szöveg feltételes jellege felerősödik, játék-mivolta – ironikus, parodisztikus, teátrális stb. jelentése – hangsúlyozottá válik. « *A különböző elvárás horizontok átjárhatóságát »szintén az »intertextuális univerzum« folytonosan változó kapcsolódási lehetőségei, játéka teszi lehetővé. «**

A játék terminusának használata úgy tűnik a szöveg-szöveg viszonylatában szükségszerű interpretációs folyamatnak a leírásakor bukkan fel, a két (vagy több) szöveg kódjainak, horizontjainak, a referencialitás másságának felismerése, a jelrendszerek ütközése kapcsán. Az intertextualitás azon kettőssége látszik a játék szóval jellemezhetőnek, hogy mindig érzékelteti a kapcsolódás, vonatkozás, hasonulás mellett az idegenséget. Hogy melyik tényező és milyen mértékben kerül egy értelmezés során előtérbe, mindig az adott olvasó terepismeretén múlik, az áttűnés azonban nem szűnik meg. Az ily módon leírható viszonyt nevezi Esterházy billegésnek, ami jól megvilágítja a játék szónak a műszaki nyelvből átvett elmozdulási lehetőség jelentésrétegét. Ez a szintagma fedi le azt az (egyik) konnotációt, mely az intertextualitás és a játék fogalmában közös. Az állandóan megújuló értelmezési lehetőségek szükségszerűen az értelmezések között eltéréseket indukálnak, amelyeket a szöveg bizonyos határokon belül tart, de ideális, végleges olvasat kialakítása elképzelhetetlen. (Játék és intertextualitás)

33 A *Felezőidő* kötet 1+14+(15)+14+1 szerkezettel adja ki a 33 verset. A középpontban a 15 darabból álló *Pogány zoltárok* ciklus áll.

kulcsszava, mely a negyedik versszakban kapja meg az örökre időhatározót. A vershelyzet jelöli ki a „lírai én” helyét: a földre száműzetett; négyszer szerepel a versben a föld főnév vagy annak ragozott alakja. A halálos kifejezés szó szerint nem, csak a halmi gyáva és a halhatatlan szavakban cseng vissza.

A két vers azonban látványosan különbözik: a B-A-C-H vers a halált, az elmúlást invokálja, a *Psalmus* megszólította Isten. A *Pogány zsoltárok* versében passzív szerkezet itt kibomlik, s a címben implikált műfajnak megfelelően Isten „nevét” adja az aktív princípiumnak.

A szerkezet az Isten, Istenem megszólítás alapján váltakozó, a refrén azonban a linearitást erősíti, a kezdeti *Mért játszol hiába?* kérdő mondat felszólítássá érik.

A váltakozó szerkezettel két képet bont ki a vers. Az Isten megszólítással kezdődő versszakokban a földre lőkött, s ahhoz kötözött én földi játékszerként definiálja önmagát. A „*mért bódítsz földi szerelmek / föl-fölvélő, lehulló, / meg-megújuló, kimúló / méreg-mámorába?*” a *Vád* záporozó kérdéseit, s a zárókérdés „*S miért szültél velem halált?*” paradoxonát idézi.

Az 1. és 3. versszakban megjelenő Isten azoknak a zsoltáreklóknak az Istenéhez hasonlít, akik elhagyatottságukat éneklik meg, Szilágyinál a kitaszítottság, a száműzetés számonkérésére artikulálódik. Az első versszak egyfajta Krisztus-szerep olvasatot is megenged, melyet a második versszak „*lennék inkább árva*” apa-fiú viszonyt sejtető kiszólása megerősít, de a vers a továbbiakban eltávolodik ettől az értelmezési lehetőségtől. Ez az olvasat azért érdemel figyelmet, mert a *Felezőidő* is Krisztus alakját idézi.³⁴

Az Istenem megszólítás egy személyesebb viszonyt taglal, a birtokjel egy az énen „átszűrt” istent jelez. Ezek a versszakok költői eszközökben gazdagabban, a bibliai hangnemet idézve (többszörös alliteráció, párhuzam) egy hagyományos börtönallegóriával jellemzik a kapcsolatot. A birtokviszonyt jelző megszólítás és a börtönallegória egymásnak feszül, a grammatikai és a szintaktikai szint ellentmond egymásnak. A fogvatartó-fogoly viszony egymást feltételező, kölcsönös függést jelent. A negyedik versszakban azonban összeér a két kép, s a földhöz kötöttség/földre lőköttég nem kért, nem kívánt, passzív helyzetét csúsztatja át a rab-rabtartó viszonyba, s adja meg a választás lehetőségét önmagának. A refrént éppen ez az önkéntesség fordítja át, s paradox módon a függetlenedést, a kötelékek „elszakadását”, értelmetlenné válását eredményezi (*Játssz tovább hiába.*) Az *Ami páros* környezetében többször is megfogalmazódik, a rabság önkéntessé vállalása: *Circumdederunt*³⁵, *Rab*³⁶.

Marad a bezáratás „földi halálos körökbe”, nincs Isten, transzcendencia, mely kiutat mutatna, ahogy a *Felezőidő Belémhalni* című verse is önmagába utalja a mindenséget, kizár minden istenit.³⁷

34 A 22. zsoltár panasza a teljes elhagyatottsággal indul, szavai szó szerint hangzanak el a keresztfán függő Krisztus ajkáról (Mát 27,46) l, tehát a krisztusi sors előképe: „*Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?*”

35 „*Körülvettének engem a világ dolgai, / és nincs erő közülük kiszabadítani. / Talán nem is akarnám. Tán így rendjénvaló. / Halál elől ne meneküljön, azki meghaló.*”

36 „*Hát járom, mert járom kell, míg lehet, / az utat, melyen hajdan elindultam, / s káromlom az összes isteneket / – ennyi az enyém – rabbá-szabadultam.*”

37 Vitatkozom Fazakas László bizakodó tanulmányával. Számomra teljesen igazolhatatlan, amit a *Felezőidő* kapcsán („*Szilágyi Domokos legmélyebb, legszebb istenes versei ezek.*”) megfogalmaz. – Fazakas László: *A biblikus protestáns irodalmi hagyomány Szilágyi Domokos költészetében*, in: „*Sajtóértekezlet*”, *Szilágyi Domokos és költészete negyedszázad távlatából*, szerk. Muzsnay Árpád, Szatmárnémeti Kölcsey Kör, 2001. Minden tekintetben kiábrándultság, hitetlenség, kitaszítottság jellemzi. Sokkal találóbbról Mészáros F. István *Öregek könyvével* kapcsolatos kijelentése: „*A túl-lét transzcendenciája helyett, csak*

Az utolsó versszakban felbukkanó éjszaka alapvető motívum a *Felezőidőben*, az alvással együtt a halál metaforája. („Éj és csend és halálnak árnya” – Éj és csend; „úgyis befalta / eleinknek is eleit / és elejét is és az alját, / mint ahogy majd mohón befalják / utódaikat is örök – / falánk rögök, / s fölül, alul, elöl, mögött / oda jut mind, végignyögött- / végigröhögött-végigkába / élet után az éjszakába” – Gyermek; „Kis halálok, éjszakányik” – Napszakok). A végleg virradatlan alliterációval kiemelt jelző épp a címadó vers küzdelmét idézi („Éjjél. Éjfelekig / virrasztok, hogy midőn / (mikor?) elérkezik / elérkezik, ne leljen álmom – / elérkezik, ébren találjon / a felező-időm.”), hangsúlyosan megvonja a virrasztás mint az éjszaka legyőzésének lehetőségét.³⁸ Fontos kiemelni, hogy a térbeli hármassághoz tartozó szemantikai értéket itt is egybe-rántja, s ezzel is kizárja a földön túli lehetőséget: „Istenem, ki földhöz kötve / tartasz foglyul már örökre / vagy fölötte vagy alatta” éppúgy ahogy a fent idézett *Gyermek* című versben. A *Psalmus* összevethető a játék-versekkel is, a nem túl távoli³⁹ *Játékok I–II.* szövegével, mintha a „*Tartasz csak játékszerűl*” vádra felelnének a felszólítások: „*Játsszunk életesdít!*”; „*Hát játsszunk ismét Európát.*”; „*Játsszunk, ami nincs, de lehetne*”, amelyeknek elemzését összegezve Jakab Judit ezt írja. „*Mindent visszavon a játékelvtől, amit eddig ráruházott, varázst, harmóniát, reményt. Nem lát többé benne kiteljesedést, sőt a reményt is komor ítélettel sújtja: »vak és csalfa«.*”⁴⁰ Szilágyi megszólította a „földiekkel játszó égi tünemény”, aki ebből a perspektívából a játék „terméke”: „*A játék kábít, álmat ad. / S reményt is »égiekkel játszó« (Játékok II.).* A kör tehát ismét bezárul...

Háromság

Az első vers *Életre* címváltozata pozitív tartalmat sejtet, de a szöveggösszefüggés a halálvágy tükrében már visszavonja. A *Reménytelenül* címváltozat viszont lemondást, egy értékhiányos állapotot ígér felmutatni, de fintorként kapjuk a verset, a halál nem érkezik. A címváltozatokban tetten érhető kettősség feszíti a szöveget, mely határozottan két egy-ségre osztható. A lendületes, halmozó kilencsoros mondat végére már-már feloldásként értelmezzük az „*életre lehelő csókot ad*” zárást, de az élet, a folytatás nélküli élet jelenti a véget, a biztos halált. Így lesz büntetés az élet, s marad vágyott állapot az új utat nyitó halál. A körkörös szerkesztés, a halmozott mellékmondatok a *Felezőidő* verseiben is leginkább a kitérés, a megoldás lehetetlenségét erősítik, a körköröség a jövőtlenség metaforájaként szerkeszti a verseket: *Hagyj örökre, Belémhalni, Borúra derű, Éj és csend, Perc, Tedd, hogy szeressem, Harangoznak Monostoron.* A tizedik sor nem hagy kétségeket (*Elzártam magam előtt az utolsó utat*), az egyes szám első személyű kijelentés, mely már harmadszor ismétli meg az állítmányt (*elzártam*) minden eddigi izzást végérvényesen, szűkszavúan berekeszt.

A *Földiek* szójátékos, rímekkel képeket előhívó, rövid, dalszerű, egymondatos vers, bibliai szóhasználattal és képpel. A címbéli *földiek* a Csokonai-féle „*földiekkel játszó égi tünemény*”, az életművön átvonuló, többször felbukkanó (*Honegger, Ez a nyár, Sajtóértekezet,*

az alul-levés szigorú és röhögöz kötött irányultsága adott.” – Mészáros F. István: *Öregek könyve*, ef-Lapok, 1986/11–12. 30. o.

38 L. Pécsi Györgyi: virrasztás-motívum (17-es és 25-ös lábgyezet)

39 Egy 1974. október 25-én kelt levél hátán olvasható a *Játékok I.* gépirata „*Ha nem röstelled megnézni a túlsó lapot, esetleg találhatsz használhatót.*” A *Játékok II.* úgy tűnik csupaszon ment, levél nélkül, csak egy rövid kéréssel a gépirat alján, valamint egy megjegyzés: „*Kedves Miska! Ezeket most kaptam az Igaz Szó című világlaptól. Remélem, Nálátok elmennek. Ötel: Szisz.*” Dátum: Kolozsvár, 1974. nov. 2. – Iliá-Szilágyi levelezés.

40 Jakab Judit: „*Játsszunk ami nincs, de lehetne...*” in: *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei 7–8.* 1995/1997, 215–236. 225. o.

Játékok I–II.) idézet hozadékaként mindig játékszerként állnak, pőrén. A kicsinyítőképzők és a babaketrec a cím implikálta játszík igét bővíti, habosítja. Az égő csipkebokorban megjelenő „égi tünemény” profanizálódik.

Az örök, el nem égető tűz, a lángolás köti össze a poklocskám–bokrocskám rímpárt, melyet *Az ég, az ég (Tengerparti lakodalom)* című versben kifejtettebben olvashatunk: „Ó, égten égtem, poklok pokla, / egyszersmind Mózes csipkebokra;”. A szakasz utolsó tagmondata összerántja a két képet, így azonosítva a földit egyszerre a mennyel és pokollal („csipkebokoron / lánggal égő / kicsi poklom”) megvonva a halálon túli létezés lehetőségét is.

Végül, az egymondatos harmadik szakasz ócska–jócska tiszta rímelésével nyitva hagyja az utolsó gondolatot: „*ez dalolja, íme ócska/rímek röptén – megtalálad?*” –; a záró, ráfelelő mondat, „*Szerelmes feled, párod*” csattanóként kisiklik a rímek közül, és sejtésként cseng csak a megfelelő rím: halálad – a *Felezőidő* elliptikus zárását idézve („*Éjfél. Éjfelekig / virasztok, hogy midőn / (mikor?) elérkezik, / elérkezik, ne leljen álom – / elérkezik ébren találjon / a felezőidőm*”).⁴¹ Így lesz a szöveg maga is bújócska, az olvasóval bújócskázva. A „*szerelmes feled, párod*” a *Pogány zsoldtárok* hangneme, s a szerelmi nyelvezet újfent halálvárássá válik.

A rím erőteljes jelenlétét a *Felezőidő* kapcsán a recepció is kiemeli. A kötet versei közül a rímre mint költői eszközre *Az orrbavágás elmarad* című vers reflektál. A cím, rím és a vershelyzet könnyedségét tematizálja Szilágyi Domokos, de egyértelműen szerepet szánva a könnyednek látszó költői eszközöknek, s szinte szájbarágósan tárja elénk, ars poeticaként: „*Címem, rímem, ím, egy szálíg / égő kérdőjellé válik.*” A posztumusz versek között felerősödik ez a tematika, s több versben is az írás aktusa teremti meg a vershelyzetet: *Fehér borral, Verset írni, A versírás is, Nincs már neköm.*

Cs. Gyimesi Éva az *Életre* című első rész alapján lírai számvetésről beszél, melyben a „költő szinte tételesen vall a transzcendens értékekhez való viszonyáról”, számon tartva a „csillagokon túli” lehetőségét is.⁴² A hármas vers azonban már nem megengedő, teljesen kizárja a transzcendens távlatot. A feltehetően korábban különálló versekből egybefűzött ciklus címűül választott *Háromság*, a Szentháromság szinonimájaként és a mesék, mítoszok legfontosabb szakrális számaként olyan konnotációt von a vershez, mely megerősíti, hogy minden lehetséges utat kipróbált. Az első rész címváltoztatását értelmezhetjük ennek hangsúlyozásaként, de az új cím felidézi József Attila *Reménytelenül* című versét is, összebb vonva az első és harmadik részt: család nélkül próbál szétnézni, könnyedén – nem remél. Akár a *Felezőidő* végső konklúziójának is tekinthetjük.

Szilágyi Domokos *Felezőidő* című verseskötete 1974-ben jelent meg. A levelezéséből fennmaradt megjegyzésekből kalkulálva valamikor nyár végén, ősz elején jött ki a nyomdából.⁴³ A kötetéről nem túl lelkes véleményt ír Ilia Mihályhoz intézett egyik levelében⁴⁴, holott épp neki számol be korábban töle oly ritka, pozitív szavakkal arról az aktív, ter-

41 „*Szándékosan döcögtem, ismétlem, keresi az odaillő szót, és mert minduntalan csak a halálad jön a szájára (...)* És akinek oly könnyen áll rímfűszerezésre ajka – gondoljunk csak a *Pogány zsoldtárok Nyugat-könnyedségű sorvezéződéseire* –, most a könnyebb megoldást elveti!” Szokolczay Lajos, i. m. 65. o.

42 Cs. Gyimesi, i. m. 148. o.

43 „*Térjünk a tárgyira. Új kötetem (Felezőidő) megjelent. Kb. 3 hét múlva kapom meg a tiszteletpéldányokat, s akkor majd küldeni fogok. Nagyon szép pófájú kis könyv, kb. 14×14 cm; Deák Feri (ő tervezte a Sajtóértekezletet is) Angliából hozott betűket a borító- s a címlaphoz.*” – Kolozsvár, 1974. szeptember 27. Szilágyi Domokos Czjzek Évának írott levelei. Közreadja Hafner Zoltán, *Vigilia* 2003/1.; „*Új kötetem megjelent; még nem kapható, de amint lesz, küldeni fogok.*” – 1974. okt. 2. Ilia–Szilágyi.

44 „*mert – külséjétől eltekintve – enyhén gyöngye*” – 1974. nov. 15. Ilia–Szilágyi.

mékeny periódusról, melyben ez a kötet megszületett.⁴⁵ Mintha ez a lendület a verseken is érződne, sok az (szinte) egymondatos, egy lélegzetre írott szöveg. Feltehetően a pénzügyek is rászorították egy gyors kötetmegjelenésre. A lendület nem fogy el, több levélben is ígéri a következő évre újabb verseskötetét.

Az *Ami páros* című verset az összegyűjtött versek 1973–1976 című fejezetébe soroltam, hiszen a *Tiszatáj* 1974. májusi számában jelent meg. Az Ilia Mihálytól kapott levelezésben talált gépiraton együtt szerepel a *Kyrie*, a *Quasi una fantasia*, a *Mária anyácska* és a *Birtok* című versekkel. A lapon nem szerepel évszám, s nem is párosítható egyértelműen egyik levéllel sem, tehát pontosabb datálásra egyelőre nem nyílik mód. Abból azonban, hogy a *Felezőidőben* olvasható ebből a csokorból a *Kyrie* és a *Quasi...*, valamint, hogy a *Birtok* című vers része lett a *Skizofrén Európa* című, a *Tengerparti lakodalomban* megjelent ciklusnak, arra lehet következtetni, hogy korábbiak a szövegek. Csupán a *Birtok* című vers alatt áll dátum: 1972. szept. 23. Ez jelentheti, hogy elkülöníti az egyetlen valamivel korábban írt verset, de – figyelembe véve, hogy általános gyakorlatként nem datálja Szilágyi a verseit – utalhat csupán a konkrét vershelyzetre (nyugati út).

Ugyanez mondható el a *Psalmus CLI* és a *Háromság* szövegek keletkezéséről is, hiszen a társaságukban olvasható versek szintén szerepelnek a *Felezőidőben*. A *Háromság* című vers két része megjelent a posztumusz kötetekben. Mivel a vers különálló részei kerültek a kötet szerkesztők kezébe, feltételezhető, hogy a szöveg később állhatott össze triptichonná. A *Kényszerleszállás* kötet szerkesztője nem nyújt támpontot, hiszen a *Kiadatlan versek* fejezet évszáma (1956–1976) lefedi a teljes költői pályát, s a *Tengerparti lakodalomban* sem találunk évszámokat. Kézirat, gépirat nem került elő a szerkesztői levelesládából, nincs támpontunk, csak feltételezéssel élhetünk.

Ha elfogadjuk, hogy a kötetbe szerkesztett versek többletjelentést nyernek, akkor releváns kérdés, hogy miért nem kerültek bele a fent tárgyalt versek a *Felezőidő* című kötetbe. Az így feltett kérdés implicit módon mégis azt jelzi, hogy elsődlegesebb szövegnek tekintjük a költő által „szentesített”, kötetben megjelent verseket, holott az *Összegyűjtött versek* szerkesztésénél is arra törekedtünk, hogy filológiai egyenrangú szöveggé olvassuk az életmű egészét.

A *Felezőidő* a számszimbolikát figyelembe véve nem bővíthető tetszőlegesen, de a kötöttség csak a keretre vonatkozik, véleményem szerint nem beszélhetünk olyan szigorú kötet szerkezetéről, hogy más vers ne kerülhetett volna be a kor terméséből.⁴⁶

Láthatjuk, hogy a három versben sok ponton találtunk kapcsolódást a *Felezőidő* kötet szövegeihez. A motivikus érintkezések, a poétikai eljárások hasonlósága megerősíti a *Tiszatájban* megjelent verscsokrok keletkezésének közelségét, de mind a motívumok, mind a versformák tekintetében a *Tengerparti lakodalom* vagy a posztumusz publikált versek között is sok a párhuzam: a „kicsi és finomvegyes” könyv⁴⁷ tehát pillanatfelvétel, egy metszet a korszakból. Úgy gondolom leginkább a *Háromság* illik bele a kötet hangnemébe,

45 „két hó alatt összeütöttem egy kötetet” – Kolozsvár, 1973. júl. 7. Ilia–Szilágyi „most formában vagyok, 2 hó alatt megírtam egy kötetet.” – Kolozsvár, 1973. júl. 30. Ilia–Szilágyi.

46 Bár a kötet tartogat még olyan összefüggéseket, melyeket itt nem volt tisztünk számba venni. Kézenfekvő lenne például mint lírai életrajzot boncolgatni: a születés–halál keretversek, a költői létmódra reflektáló versek, akár konkrét verseskötetre való utalás (*En, azki...*), bizonyos életrajzi motívumok (melyek szinte kimutathatatlanok általában Szilágyi verseiben) erre predestinálják a kötetet. Érdekes párhuzamokat kínálhat Babits két korai, *Levelek Írisz koszorújából* és a *Herceg, hátha megjön a tél is!* kötete, számos ponton érzékelhető a költőelőd jelenléte: mottó, idézet, versszerkezet, a körforgás, a halál motívuma, a *Pogány zsoldárok* egy levél tanúsága szerint: „Szép Babits-versek!” Kolozsvár, 1973. V. 28-án – Ilia–Szilágyi-levelezés.

47 *Visszavont remény*, 118. o., még l. a következő lábjegyzetet.

verstípusai közé. A *Psalmus* inkább a *Tengerparti* verseinek világát idézi, biblikus hangneme, műfaja utalhatná a *Felezőidő* darabjai közé. Az *Ami páros* ritmusa s költői képei kicsit idegen a kötetből, a *Jajveszék* hozható fel párhuzamként ebből a korszakból, rímei azonban a *Felezőidő*höz hasonlóan erősen funkcionálisak.

A poétikai megközelítés mellett gyakorlati szempontokat is mérlegelni kell. A Méliusz-levelezésben találunk panaszkodó megjegyzést a cenzúrára, a *Psalmus* esetében elképzelhetőnek tartom, hogy nem ment át a rostán.⁴⁸ Szilágyi Domokos szövegeihez való viszonyát ismerve előfordulhat, hogy bizonyos kéziratok elvesztek, nem maradt példány Szisznél, ahogy a *Boltozatok* és *Istenfiók* című versei esetében is történt egy levél tanúsága szerint⁴⁹, de Nagy Mária egyik interjújában⁵⁰ is említi, hogy nem törődött a kézirataival, és a Mészáros József-levelek⁵¹ is ezt bizonyítják.

A már idézett megjegyzés szerint 2 hónap alatt készült el a kötet⁵². Nagy Mária visszaemlékezése szerint a *Pogány zsoldárok* '73 májusában született⁵³, ennek környékén keletkezettek a kötet többi versei is, a Kolozsvárra költözés⁵⁴, a Nagy Mária-kapcsolat kezdetén. A változás értelmezésem szerint inkább a munkakedvet szabadította fel Szilágyi Domokosban, ritka kivételként jól érzi magát⁵⁵ – nem a tematika jelzi az új helyzetet.

48 „Átment a kötetem, persze kiherélve. Főleg az istenes dolgok. Én csak egy sorhoz ragaszkodtam (egy ciklusból: »Mária, könyörögj érettünk«), és persze, épp ezt akarták kidobni.” – Kolozsvár, 1972. VII. 12-es dátum szerepel a *Visszavont remény* 118. oldalán közölt levél alatt, de bizonyosan tévedés, mert a vers (*Pogány zsoldárok*) 73-as, a kötet pedig 74-ben jelent meg. A következő hasonló megjegyzés – „borzalmasan kiherélték” – már 1974. november 6-i dátummal olvasható, *Visszavont remény*, 136. o.

49 1972. VII. 1. dátummal ment a levél, melyben a Lilla-verssel együtt megjelent két vers kigépelltetését kéri („nincs példányom belőlük”). A két vers címét nem említi, a dátum elírás, a levél mindenképpen 1973-as.

50 „általában mindent eldobott, miután megjelent, a gépelt kéziratot is” – Beszélgetés Nagy Máriával, i. m. 70. o.

51 „(...) hanyagságom folytán nemhogy az írtam és fordítottam könyvek, de még a jegyzékük sincs meg.” – Szilágyi Domokos Mészáros Józsefhez; „itt küldök nyolc verset. Arra kérlek, írd meg, közöltök-e, s mit s mikor. Ha nem, nagyon kérlek, küldd vissza, mert nincs más példányom belőlük.” Szilágyi Domokos Székely Jánoshoz, in: Mészáros József: *Szilágyi Domokos hagyatékából*, Látó 1996/7. 84–101. o.

52 L. 45-ös lábjegyzet.

53 „A Pogány zsoldárokat 1973 május közepén írta. (...) Lement a gyerekekkel a tömbházunk mögött még dúló építőtelep kies vidékére. Láttam az ablakból, hogy egy kövön ül és kőrmöl, aztán feljöttek, és ideadta a verseket, azzal, hogy ezt neked írtam. – Hányat írt először? – Mind a tizenötöt egyhuzamban írta.” – Nagy Mária, i. m. 70. o.; l. még 28-es lábjegyzet.

54 „Én – említettem – ismét kolozsvári polgár vagyok” – 1973. V. 29. líra–Szilágyi.

55 „Én még fél lábbal Buk.[arest]-ben állok (költözésileg), és rengeteg a munkám, de most megy jól, kopogjuk le, jól is érzem magam (eltelkintve a reumatogén mikroklímától [ez már Kolozsvárra vonatkozik, megj. Sz. Zs. J.]).” – 1973. jún. 12. líra–Szilágyi.

Psalmus CLI

*Isten, ki e földre löktél
s ezer száakkal kötöttél
hozzá, – mért, hogy élhetetlen,
aki elmetélhetetlen
tőlük, halni gyáva –:
Isten, ennyi halhatatlan
csupán, amért éltem adtam?
Mért játszol hiába?*

*Istenem fényes fogvatartóm,
testem bilincsedbe hajtom,
bilincsedbe nincsen-lelkem –
mindenemben kínra leltem,
– volnék inkább árva!
Tartasz csak játékszerűl, ten
árnyékodban elmerülten –
mért játszol hiába?*

*Isten, kinek úgyse kellek,
mért bódítsz földi szerelmek
föl-fölvélő, lehúlló,
meg-megújuló, kimúló
méreg-mámorába?
Várja lakóját a föld is,
mit számít, akárha ölt is –
s Te játszol hiába.*

*Istenem, ki földhöz kötve
tartasz foglyul már örökre
vagy fölötte vagy alatta,
mint ki mindenét eladta,
üres éjszakába
lökve, végleg virradatlan,
önmagam örökbe adtam.
Játssz tovább hiába.
(1974)*

Háromság

1. Reménytelenül

*Elzártam magam elől az utolsó utat,
a csillagokon túlit, hol hiába kutat
fürkész szem, okos eszköz, fáradatlan elme,
hova nem követhet földiek égi szerelme,
hova el nem hatol más, csak vágy, csak fájdalom,
és nem enyhíthetem, hiába fájlalom,
jaj, nem enyhíthetem – elzártam, és mint senki se,
lettem az elmúlásnak reménytelen szerelmese,
ha kérlelem is, életre lehelő csókot ad.
Elzártam magam előtt az utolsó utat.*

2. Földiek

*Babaketrec, poklocska,
poklocskám,
égő csipke-
bokrocskám,
hol én kárhozom
beléd,
hol te szállsz alá
az ég
sugarából,
csipkebokron
lánggal égő
kicsi poklom.*

3. Végül

*Akad itt elég rím, ócska,
itt-ott elvéve egy jócska,
tarkabarka szent bújócska
rakta mindet sorra-szerre,
egymásután, nem egyszerre,
hol te voltál a hunyócska,*

*kis hunyócska, hunyva háltál,
ébredésre megtaláltál;
ócska-jócska-szent bújócska,
ezt dalolja, íme, ócska
rímek röptén – megtalálod? –
Szerelmetes feled, párod.
(1973)*

Ami páros

*Ami páros:
kétszer is.
Pilla-záros
ékszer is,
ami könnyként
alágördül,
lásd, időnként
tavasz zöldül
temetőben
a rügyön,
föld feletti
ürügyön,
pilla-záros,
ami volt,
ami páros,
ha a hold
ékszerül csügg
ma a holt
fejfáján – jel,
ékszer is;
párost élni
kétszer is.
Ami páros,
csupa vér,
Ami véres,
az, az él.
(1974)*